

Operele lui Spiru C. Haret

Ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț

Volumul VIII
Polemice și politice

1905–1907

Redactor: Lucian Pricop
Coperta: Cristian Lupeanu
Tehnoredactor: Olga Machin

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2010

SNSPA, Facultatea de Comunicare și Relații Publice
Strada Povernei 6, București
Tel./fax: 021 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.
Tiraj: 1000 de exemplare.
Preț de vânzare al unui exemplar (mai puțin adaosul comercial): 107 lei (vol. VII–XII).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HARET C., SPIRU

Operele lui Spiru C. Haret / Haret C. Spiru; pref.: Remus Pricopie, Constantin Schifirneț.

Ed. a 2-a, rev. – București: Comunicare.ro, 2010

11 vol.

ISBN 978-973-711-206-4

Vol. VIII: Polemice și politice: 1905–1907. – Bibliogr.

ISBN 978-973-711-215-6

I. Pricopie, Remus (pref.)

II. Schifirneț, Constantin (pref.)

821.135.1-821

821.135.1

CUPRINS

Introducere / 5

1905

8. Chestia țărănească / 27

Prefață / 27

Înlesnirea pentru țărani de a deveni proprietari / 30

Loturile provenind din împroprietări și rămase vacante / 37

Înlesnirea pentru țărani de a deveni arendași / 37

Îmbunătățirea culturii pământurilor cultivate de țărani. Fânețe și imașuri / 45

Asigurarea proprietății efective a țăranului asupra pământului lui / 46

Fracționarea excesivă a parcelelor țărănești / 47

Revizuirea tabelelor de impozit funciar al pământurilor țărănești / 48

Docuri. Silozuri. Serviciul fluvial / 49

Tocmelile agricole / 51

Felurile de măsuri întrebuințate la țară / 56

Asigurarea recoltelor contra secetei, grindinei și a focului. Asigurarea vitelor
contra epizootiilor și a furtului / 57

Asociațiuni țărănești. Organizarea muncii țărănești / 58

Lege contra cametei / 59

Băncile populare / 61

Organele care vor conlucra la realizarea reformei. Judecătorul de ocol / 61

Primarul. Notarul. Consiliul comunal / 64

Învățătorii și preoții / 66

Cercurile culturale. Cursuri de adulți. Școlile rurale / 67

Gestiunea cârciumelor / 68

Încheiere / 70

1905–1906

9. Asupra reformelor din învățământul primar în România / 71

10. Desființarea școalelor normale / 75

(Primul articol) / 75

(Al doilea articol) / 82

- 11. **Proiecte de schimbări în învățământul rural** / 89
- 12. **Proiecte contra învățământului popular** / 95
- 13. **O paralelă** / 105
- 14. **Chestia culturală în Rusia** / 111
- 15. **Socoteli** / 115
- 16. **Lămurirea unei situații** / 129
- 17. **Un comunicat** / 133
- 18. **Socoteli** / 145
- 19. **Reforme proiectate în școlile profesionale de fete** / 149

1906

- 20. **Pagini de istorie** / 153
 - Prefață / 153
 - I. Reducerile din 1901 / 154
 - II.–VII. Situația materială a corpului didactic de la 1864 până astăzi / 159
 - VIII.–XVI. Situația morală a corpului didactic de la 1864 până astăzi / 177
- 21. **Decretul Ministerului de Război privitor la serviciul militar de un an** / 189
 - (Primul articol) / 189
 - (Al doilea articol) / 194
- 22. **Activitatea extrașcolară a învățătorilor** / 201
- 23. **În chestia salariilor profesorilor secundari** / 205
- 24. **Bugetul pe anul 1906/1907 al Ministerului Instrucției Publice și al Cultelor cu casele dependente de dânsul** / 209
 - Cifra totală a cheltuielilor / 210
 - Administrațiile centrale și inspectoratul / 211
 - Casa Școalelor / 213
 - Dotarea școalelor secundare și superioare cu material didactic / 215
 - Învățământul secundar și superior / 217
 - Sistem general de risipă și lipsă de chibzuială / 218
 - Raportul Comitetului delegaților Camerei / 219
- 25. **Examenle de capacitate pentru învățământul secundar** / 221
- 26. **Școlile normale primare în bugetul pe 1906/1907** / 225
- 27. **Domnia răului** / 231
- 28. **Un cuvânt despre recrutarea profesorilor universitari** / 239
- 29. **Răsplata muncii** / 241
- 30. **Constatări triste** / 245
- 31. **Un răspuns dlui Take Ionescu** / 251
- 32. **Militarizarea școlilor** / 255
 - (Primul articol) / 255
 - (Al doilea articol) / 259

1907

- 33. Școala naționalistă / 267
- 34. Un eveniment istoric / 277
- 35. Delapidările de la Casa Școalelor / 287
- 36. În chestia țărănească / 289

Note / 295

8.

Chestia țărăneasă

Se știe – și cititorul poate lua cunoștiință de aceasta mai ales din cuprinsul volumelor II și V – că Haret, în timpul celui de al doilea ministeriat al său (1901– 1904) a fost preocupat nu numai de chestiunile școlare, ci și de cele politice legate de activitatea școalelor. În epoca aceasta a pus în aplicare ideea sa că școala trebuie să aibă și o acțiune socială și îndeosebi școala primară rurală nu trebuie să se mărginească a instrui pe copii, ci trebuie să contribuie la ridicarea stării materiale și morale a sătenilor. Parte din preocupările sale în această privință le exprimase el în articolul din 1900 (*Societatea corpului didactic și Liga învățământului*) publicat după ce se retrăsese de la minister în 1899.¹ Unele din ele își afluă înfăptuire în timpul de care vorbim (1901–1904). Dar ceea ce făcuse i se părea neîndestulător, căci socotea că problema este mult mai vastă și că trebuie studiată în întregul ei. Astfel ajunge la alcătuirea unui „memoriu“ – cum îl numește el – care să cuprindă pe larg acest studiu, pe care l-a intitulat *Chestia țărăneasă*.

[Prefață]

Atât în timpul cât am făcut parte din guvern, cât și mai înainte, împrejurările m-au pus în poziție de a cunoaște de aproape o însemnată parte din complexul de probleme, unele mai grele și mai amenințătoare decât altele, care constituie ceea ce se cheamă Chestia Țărăneasă. Am putut să mă conving de ce mare urgență este ca ea să ia primul loc în preocupările oamenilor noștri de stat și să se întreprindă rezolvarea ei în întregime, iar nu numai în parte și prin măsuri anodine.

O asemenea întreprindere ar fi destul de serioasă pentru ca toate partidele politice să urmeze de comun acord o linie de purtare îndreptată spre același scop. Din nenorocire, conservatorii sunt încă departe de a-și da seama de gravitatea situațiunii și de împrejurările în care se află țara, și care nu mai seamănă nici pe departe cu cele de acum o sută de ani.

Îndărătnicia cu care se opun ei la orice măsură mai însemnată care ar tinde la luminarea păturii țărănești, la înavușirea ei și la scoaterea ei de sub robia

1. Vezi în această colecțiune vol. VII, pp. 255-282.

celorlalte clase ale societății, groaza pe care o manifestă, cu mai mult sau mai puțină sinceritate, ori de câte ori i se vorbește de introducerea țărănimii ca factor activ și inteligent în viața noastră de stat, sunt dovezi că Partidul Conservator, rămas în urmă și în această privință, nu a ajuns încă a-și da seama de rostul actual al țării, nici de natura și gravitatea problemelor care se impun.

Nu rămâne dar decât ca Partidul Liberal să-și asumeze singur sarcina pe care nu o poate împărți cu alții, și de astă dată, ca și în atâtea alte împrejurări grele din trecut, să aducă el soluțiunea care este singura posibilă.

Dar a trecut deja prea mult timp în discuțiuni sterpe, și în timpul acesta greutățile s-au înmulțit și pericolul s-a agravat. Trebuie ca, revenind la guvern, Partidul Liberal să fie cu totul pregătit pentru a întreprinde chiar din prima zi opera cea mare. Pentru aceasta, toți oamenii prevăzători și de bunăvoință trebuie să-i dea concursul lor.

Acestea sunt motivele care m-au îndemnat să alcătuiesc acest memoriu, al cărui scop este mai cu seamă de a formula problema și de a pune o bază de discuțiune.

20 ianuarie 1905

* * *

Partidul Național-Liberal a avut totdeauna chestia țărănească înscrisă în programul său politic. În ultima sa perioadă de guvernare (1901–1904), pe lângă alte măsuri luate mai înainte, s-au înființat și s-au organizat băncile populare; prin noua lege comunală, s-a căutat a se asigura satelor o administrație și o stare sanitară mai bună¹. Nu vorbesc de alte măsuri de mai mică importanță. Însă împrejurările grele în mijlocul cărora Partidul Liberal a luat puterea în 1901 și pericolele situațiunii financiare au apăsas asupra întregii lui activități în acești patru ani, și nu i-au lăsat nici timpul, nici libertatea de spirit necesară pentru a întreprinde rezolvarea chestiei țărănești în întregimea ei.

Cred că preocuparea principală a viitoarei formațiuni liberale va trebui să fie această chestie. Totdeauna ea a avut mare însemnătate la noi, deoarece agricultura are în țara noastră o însemnătate pe care nu o are pe aiurea. Dar în timpurile din urmă, chestia a luat un caracter amenințător pe care nu-l avea mai înainte. Schimbarea adusă în condițiile sociale ale țărănimii prin diversele legi de împrumut, prin înființarea drumurilor de fier, prin înmulțirea și înlesnirea relațiilor cu străinătatea, prin lărgirea terenurilor cultivate și, în timpurile din urmă, prin înființarea unor adevărate trusturi de arendași străini, a pus la ordinea zilei probleme care acum câțiva ani nu erau cunoscute și a căror amânare constituie un pericol din ce în ce mai mare.

1. Vezi vol. IV, *Introducere*, p. 12 și urm. Vezi „Legea pentru organizarea comunelor rurale și administrațiunii plășilor“ din 1 mai 1904, publicată în „Monitorul Oficial“ din 1 mai 1904 nr. 26 (cf. Codul general Hamangiu. Legi uzuale, vol. III, f. an, p. 69).

Chestia fiind grea și vastă, este sigur că întreg timpul de care va dispune Partidul Liberal în viitoarea sa formațiune abia va fi de ajuns pentru a o îmbrățișa pe cât va fi posibil în toată generalitatea ei. Pentru acest motiv, precum și pentru acela că, la guvern, greu poate cineva a avea timpul și liniștea necesară pentru a studia cum se cuvine o problemă așa de vastă, și că trebuie totul făcut pentru a se câștiga timp, cred că chiar de acum partidul trebuie să înceapă a studia lucrurile, pentru ca din prima zi a venirii sale la putere să-și poată începe punerea în practică a programului său.

Memoriul de față are de obiect, în prima linie, de a sintetiza chestia pe cât este posibil, iar în a doua de a propune soluțiuni. Valoarea acestor soluțiuni nu este în cauză; conducătorii partidului vor vedea ce este de păstrat și ce este de lepădat din ele. Scopul lucrării este numai de a reuni și clasifica datele problemei și de a pune o bază de discuție.

În cele ce urmează se vor vedea puse unele lângă altele lucruri de o importanță destul de inegală. Cauza este că chestia țărănească nu este o chestie simplă și nu se poate rezolva prin o formulă unică, din care să decurgă, ca consecințe, soluțiile tuturor dificultăților.

Din contră, clasa țărănească are nevoi multiple, de însemnătate neegală, dar din care nici una nu trebuie lăsată la o parte, căci toate se leagă între ele, și rezolvarea unora are influență asupra rezolvării celorlalte. De aceea am socotit că se cuvine să nu trec sub tăcere nimic din cele care mi s-au părut că pot contribui la rezolvarea dificultăților, mari și mici.

Fără îndoială, discuțiunea va mai da pe față multe lucruri care trebuiesc studiate și care mie îmi vor fi scăpat din vedere. Pe urmă, în decursul timpului se vor ivi greutăți noi, azi încă neexistente. Chestiunea țărănească însă nu este din acele care să comporte soluțiuni nestrămutate. Va trebui ca soluțiunile, oricare ar fi, să evolueze împreună cu chestiunea însăși. Dar aceasta va fi grija celor de după noi.

* * *

Țăranii cer mereu pământ. Ei socotesc că dacă li se va da pământ cât de mult, toate relele lor se vor lecu.

Aceasta nu este adevărat sau e adevărat numai în parte. Dovadă este că cei care au fost împropietăriți la 1864, la 1879 se plâng ca și ceilalți.¹ Pământurile

1. Legea din 15 august 1864 (Vezi „Monitorul Oficial“ din acea zi) a fost făcută în timpul loviturii de stat din 2 mai sub guvernul lui Mihail Kogălniceanu. Art. 1 zice: „Sătenii clăcași (pontași – în Moldova) sunt și rămân deplini proprietari pe locurile supuse posesiunii lor în întinderea ce se hotărăște prin legile în ființă“. Această întindere se stabilește deosebit după cele trei provincii (Muntenia, Moldova, Basarabia) și după cum posedă: 4 boi o vacă și 2 boi și o vacă, o vacă sau niciuna. Cei ce n-au în stăpânire în acel moment întinderea fixată de lege vor dobândi-o din partea de moșie care rămâne proprietarului, iar dacă pământurile ce s-ar cuveni sătenilor ar trece de 2/3 din moșie, atunci vor fi împropietăriți pe

date la 1864 și la 1879 s-au fracționat peste măsură prin moștenire; altele s-au arendat pe nimic la cămătari, pe câte 10 și 15 ani; iar cei care au pământul întreg încă se plâng de sărăcie, pentru că nu știu să scoată din el tot folosul ce se cuvine. De altă parte, moșiile statului au rămas foarte puține, iar o nouă împrumutarea ca cea de la 1864 nu mai este posibilă și, chiar dacă ar fi, nu ar face decât să amâne doar greutățile cu câțiva ani.

Cu pământul fertil ce are, România ar putea hrăni cu înlesnire o populație de trei ori mai mare (contând 4 hectare ca întinderea necesară pentru întreținerea unei familii). Deocamdată, să căutăm să facem ca cel puțin populația ce avem să trăiască bine și mulțumită.

Pentru aceasta, mijloacele de întrebuințat ar fi:

de a se înlesni țăranilor puțința de a deveni proprietari;

de a li se crea și a li se înlesni puțința de a fi arendași;

de a fi puși în poziție să scoată un folos mai mare decât cel de astăzi din pământurile ce vor cultiva, fie ca proprietari, fie ca arendași;

de a li se asigura stăpânirea efectivă a pământului lor, făcându-se imposibilă arendarea lui către cămătari sau alte chipuri de expropriere mai mult sau mai puțin disimulată;

să se ia măsuri pentru a se evita fracționarea indefinită a proprietăților țărănești;

a se lua măsuri ca țăranii să fie scutiți cât mai mult se va putea de exploatarea mijlocitorilor de orice fel;

ca ei să fie asigurați contra nenorocirilor mai mult sau mai puțin periodice sau accidentale, ca seceta, grindina, focul, epidemiile, epizotiile;

ca ei să fie apărați în mod sigur contra foametei;

să se pună frâu alcoolismului;

să li se asigure o justiție grabnică, comodă și ieftină;

să li se asigure o administrațiune bună și onestă;

să se răspândească la sate cultura intelectuală câtă este indispensabilă.

Să examinăm pe rând fiecare din aceste deziderate.

Înlesnirea pentru țăranii de a deveni proprietari

Țăranii se împart în trei categorii:

cei care n-au pământ deloc;

cei care au pământ pentru că au fost împrumutăriți la 1864, sau la 1879, sau ca veterani, sau care au putut cumpăra de la stat ori de la particulari loturi mai mult sau mai puțin mari;

moșiile statului. Cu timpul, unii săteni au început a vinde proprietățile lor. De aceea guvernul liberal din 1879 a făcut legea de la 15 februarie, prin care se *declarau nule timp de 30 de ani*.

răzeșii și moșnenii.¹

În ultimele două categorii, trebuie despărțiți acei care au pământ destul ca să le asigure traiul, de aceia care nu au decât foarte puțin.

Toți acești țărani care nu au pământ deloc sau au mai puțin decât le trebuie nu ar putea să capete pământ decât în unul din următoarele moduri: prin o împrumputare ca cea de la 1864, atât pe proprietățile statului, cât și pe cele private; prin cumpărare.

Prima soluțiune trebuie înlăturată: pentru că ea ar ridica prea multe și destul de justificate protestări, din partea proprietarilor, ale căror moșii, deja reduce la 1864, s-ar mai reduce încă acum; pentru că această soluțiune nu se poate aplica moșiilor din care la 1864 s-a dat deja la țărani cele două treimi; și în fine pentru că această soluțiune nu ar face decât să amâne greutatea pentru 15 sau 20 de ani, după care ar trebui procedat la o nouă împrumputare; dar mai presus de toate, soluțiunea aceasta ar întări în spiritul țăranilor convingerea, deja născută la 1864, că de câte ori nu vor avea ei pământ de ajuns, moșiile proprietarilor trebuie să le îplinească trebuințele.

Rămâne cumpărătura.

Cumpărături nu se pot face decât în unul din felurile următoare:

- a) din proprietățile rurale ce mai are statul;
- b) din proprietățile rurale ale instituțiilor publice, precum Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Sf. Spiridon, Casa Școalelor, Casa Bisericii etc.;
- c) din proprietățile rurale ale diverselor institute de credit, precum creditele funciare, băncile, societățile de asigurare etc.;
- d) din proprietățile particulare, puse în vânzare de bună voie sau pentru datorii.

* * *

a) *Proprietățile statului.* Statul a vândut deja în loturi 592 de proprietăți, de o întindere totală de 407.813 hectare. Restul se poate vinde, în virtutea legii vânzării bunurilor statului. Dar legea nu se mai execută de mai mulți ani. Moșiile statului nu se mai vând la țărani, ci se arendează pe câte zece ani, chiar atunci când sunt făcute toate formele pentru vânzarea în loturi precum formarea listelor de împrumutări, formarea loturilor pe teren etc. Se poate închipui decepția și iritația care rezultă pentru țărani din aceasta, precum și din rapacitatea neuzită a unora din arendași, mai ales evrei, care nu se sfiesc a scoate de la dâșii prețuri de douăzeci de ori mai mari decât arenda pe care o plătesc.

1. *Răzeșii* (în Moldova) și *moșnenii* (în Muntenia) adică țăranii care au moștenit din timpuri vechi, trecând din generație în generație, întinderi mai mari sau mai mici de pământ.